

**ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

ПУЗИРЬОВ МИХАЙЛО СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.81

**ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
НА ПЕВНИЙ СТРОК У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Ірпінь – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

Науковий консультант:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Богатирьов Іван Григорович,

Університет державної фіскальної служби України,
професор кафедри кримінального права та кримінології

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Джужа Олександр Миколайович,

Національна академія внутрішніх справ,
головний науковий співробітник
відділу організації науково-дослідної роботи

доктор юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України

Корнякова Тетяна Всеволодівна,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
завідувач кафедри адміністративного і кримінального права

доктор юридичних наук, доцент

Конопельський Віктор Ярославович,

Одеський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права та кримінології

Захист відбудеться «21» грудня 2018 року о 09⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.03 в Університеті державної фіскальної служби України за адресою: 08205, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Університету державної фіскальної служби України за адресою: 08205, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

Автореферат розіслано «20» листопада 2018 року

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І. В. Грицюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Гармонізація законодавства України та зарубіжних країн щодо виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк є перспективним напрямом реформування кримінально-виконавчої системи України.

В умовах глобалізаційних процесів ХХІ ст. проблеми виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк доцільно розглядати не тільки в межах однієї правової системи, а й порівняно із кримінально-виконавчим законодавством і практикою його застосування в інших державах. Безумовно, існують відмінності в соціально-економічному та політичному розвитку кожної держави, однак проблеми виправлення і ресоціалізації засуджених, застосування до них заохочувальних інститутів, соціальної адаптації, запобігання пенітенціарному й постпенітенціарному рецидиву тощо загальнопоширені.

Саме тому порівняльні дослідження в галузі кримінально-виконавчого права зумовлені реформуванням кримінально-виконавчої системи, що здійснюється Міністерством юстиції України. Сучасні тенденції у вітчизняній юриспруденції закономірні й науково обґрунтовані шляхом застосування порівняльно-правового підходу під час проведення наукових досліджень, відповідно до якого реформування правових інститутів, що має місце в Україні, базується не тільки на вітчизняних досягненнях, а й позитивному зарубіжному досвіді в досліджуваній сфері.

Теоретико-прикладні розробки виконання та відбування покарань й окремі порівняльно-правові дослідження в різні історичні періоди вітчизняної й зарубіжної юриспруденції здійснювали: Л. В. Багрій-Шахматов, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, О. Г. Боднарчук, В. І. Борисов, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, М. М. Гернет, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. А. Долгий, В. М. Дрьомін, О. О. Житний, О. І. Зубков, О. Ф. Кістяківський, О. О. Книженко, В. В. Коваленко, О. Г. Колб, Н. В. Коломієць, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, Т. В. Корнякова, Л. Г. Крахмальник, О. М. Литвинов, В. Г. Лихолоб, Я. О. Ліховіцький, П. І. Люблінський, О. О. Малиновський, В. О. Меркулова, В. А. Мисливий, П. П. Михайленко, С. С. Мірошніченко, Є. С. Назимко, В. М. Пальченкова, М. М. Паше-Озерський, С. В. Познишев, Г. О. Радов, О. П. Рябчинська, А. В. Савченко, М. Д. Сергєєвський, А. Ф. Сизий, В. В. Сташис, А. Х. Степанюк, М. С. Таганцев, В. Я. Тацій, Ю. М. Ткачевський, В. В. Топчій, В. М. Трубников, Г. А. Туманов, Б. С. Утевський, І. Я. Фойницький, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, С. І. Халимон, В. О. Човган, І. В. Шмаров, О. О. Шкута, І. С. Яковець, О. М. Яковлев, С. С. Яценко, М. М. Яцишин та ін.

Безпосередньо дослідження питань виконання та відбування покарань у зарубіжних країнах проводила низка науковців радянського та сучасного періодів (Ю. А. Алфьоров, Л. Л. Ананіан, Р. О. Андрєященко, З. А. Астеміров, О. І. Бажанов, К. Ж. Балтабаєв, Є. П. Бурдо, А. М. Бурцев, І. Б. Вікторова, М. Л. Греков, О. Я. Гришко, В. І. Гуржій, В. О. Жабський, В. О. Зайченко, Ю. В. Калінін, О. О. Ложніков, О. Ф. Маруков, М. П. Мелентьєв, Н. І. Нарішкіна, М. О. Стручков, П. В. Тепляшин, Н. Б. Хуторська, Ю. В. Чакубаш, В. П. Шупілов та ін.), а також відомі західноєвропейські й американські вчені-правники (Т. Агелвік, М. Босворт,

Х. Вааль, К. Гофф, Дж. Даллам, Г. Деммер, Дж. Дігнен, Ш. Доловіч, Ф. Дюнкел, М. Кавадіно, Е. Койл, Н. Крісті, Т. Лаппі-Сеппала, Н. Морріс, Д. Нелкен, Дж. Олбаніз, Н. Педфілд, Дж. Прат, Д. Ротмен, Р. Саймон, Д. Сміт, В. Стерн, Дж. Стінчкомб, М. Тонрі, Е. Феірчайльд, Р. Фрейз, Ш. Шахідулла та ін.).

Однак наявні наукові розробки безпосередньо не стосувалися комплексного порівняльного аналізу виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах та Україні (передусім після 2003 р.), а саме: вироблення теоретико-методологічних засад дослідження проблем виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах; виокремлення особливостей виконання досліджуваного виду покарання у державах романо-германської, англо-американської та скандинавської правових сімей, порівняння їх із вітчизняною практикою виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк; вироблення шляхів упровадження позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні тощо.

Більше того, у всіх попередніх працях не взято до уваги зміни і доповнення, що мали місце останніми роками в положеннях вітчизняного й зарубіжного законодавства у визначеній сфері кримінально-виконавчих правовідносин. Саме тому порівняльно-правове дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах є актуальним і перспективним, а отже, потребує детального з'ясування та розкриття в науково-практичному аспекті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема дослідження ґрунтується на положеннях Національної стратегії у сфері прав людини (затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р), Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015), Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України (схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р), Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., (затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.), теми наукових досліджень кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби на 2017–2021 роки. Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Буковинського державного фінансово-економічного університету (протокол № 4 від 22 грудня 2015 р.) та уточнена вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 6 від 24 травня 2018 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є розв'язання комплексної наукової проблеми щодо здійснення порівняльного аналізу виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах, розроблення та наукове обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення кримінально-виконавчої системи України і галузевого законодавства з урахуванням позитивного

зарубіжного досвіду.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі *задачі*:

- надати теоретико-прикладне обґрунтування порівняльних досліджень у галузі кримінально-виконавчого права;
- визначити методологію порівняльно-правового дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах;
- з'ясувати стан наукової розробки проблеми та виокремити періоди проведення наукових досліджень зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк;
- здійснити порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Федеративній Республіці Німеччина¹ та Україні;
- охарактеризувати виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Французькій Республіці порівняно з Україною;
- дослідити виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Швейцарській Конфедерації порівняно з Україною;
- провести порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Англії та Уельсі й Україні;
- охарактеризувати виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Сполучених Штатах Америки порівняно з Україною;
- дослідити виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Канаді порівняно з Україною;
- здійснити порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Королівстві Норвегія та Україні;
- охарактеризувати виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Королівстві Швеція порівняно з Україною;
- дослідити виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Фінляндській Республіці порівняно з Україною;
- обґрунтувати основні напрями вдосконалення кримінально-виконавчої системи України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах.

Предмет дослідження – виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження.

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети, задач дослідження та його об'єкта і предмета. Під час виконання дослідження використані сучасні методи наукового пізнання, зокрема: *порівняльно-правовий метод* – використовувався для виявлення загальних та особливих рис у правовій

¹ У задачах і назвах структурних підрозділів автореферату та дисертаційного дослідження ми використовуємо офіційні назви зарубіжних країн. Разом із тим, далі по тексту ми використовуємо короткі назви відповідних країн. Виняток становить Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, в межах якого нами досліджено виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Англії та Уельсі.

регламентації й порядку виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах та Україні (розділи 2–4); *діалектичний метод* – застосовувався у всіх розділах дисертації, надав можливість розглянути кримінально-виконавчі явища і процеси у розвитку та взаємозв’язку, виявити їх закономірності й тенденції; *метод сходження від простого до складного, від абстрактного до конкретного* – використовувався в усіх розділах дисертації, дав можливість розглянути кримінально-виконавчий процес як цілісне утворення, що властиве будь-якій із досліджуваних країн, а також виділити із кримінально-виконавчих систем зарубіжних країн саме ту складову, що стосується виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк через його найбільшу поширеність та кількісно-якісну характеристику засуджених; *історико-правовий метод* – застосовувався в усіх розділах дисертації, дозволив виявити спільні та відмінні риси й закономірності у розвитку кримінально-виконавчого законодавства і практики його застосування в зарубіжних країнах та Україні на різних етапах історичного розвитку; *хронологічний метод* – дав змогу згрупувати наукову літературу з досліджуваної проблематики за трьома періодами (підрозділ 1.3); *системно-структурний метод* – дав можливість розкрити діяльність із виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах у тісному взаємозв’язку складових елементів (розділи 2–4); *формально-юридичний (догматичний) метод* – слугував тлумаченню юридичних конструкцій, встановленню позитивних і негативних рис кримінально-виконавчого законодавства зарубіжних країн порівняно з Україною (розділи 2–4, підрозділ 5.2); *правничо-герменевтичний метод* – використовувався в усіх розділах дисертації для пізнання та інтерпретації текстів монографічних видань, наукових статей, навчальних матеріалів, а також текстів зарубіжних і вітчизняних нормативно-правових актів у сфері виконання покарань; *лінгвістичні методи* – застосовувалися в усіх розділах дисертації під час перекладу англійської юридичної літератури й текстів нормативно-правових актів; *метод експертних оцінок* – використовувався для підтвердження або спростування окремих положень дослідження (підрозділи 2.1, 3.2, 4.3, 5.1, 5.2); *статистичний метод* – застосовувався під час наведення статистичних даних за різними напрямками виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах (розділи 2–4); *метод правового моделювання* – використовувався у процесі вироблення пропозицій щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України, для визначення перспектив розвитку кримінально-виконавчої політики, кримінально-виконавчої системи, науки кримінально-виконавчого права (підрозділи 5.1, 5.2).

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики пенітенціарних відомств зарубіжних країн та України, результати проведеного протягом 2013–2017 рр. анкетування (експертного опитування) 90 учених м. Києва, Харкова, Дніпра, Одеси, Львова, Запоріжжя, Івано-Франківська, Чернігова, які досліджують проблеми пенітенціарної науки та пов’язаних із нею галузей, а також 800 практичних працівників правозастосовних і правозахисних інституцій України (за винятком Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей), із них: персонал органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України (480 осіб), судді (110 осіб), прокурори (70 осіб), адвокати (140 осіб), чим

забезпечується обґрунтованість і достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і пропозицій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером та змістом розроблених проблем дисертація є першим в Україні комплексним порівняльно-правовим дослідженням виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах, за результатами якого сформульовано обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінально-виконавчої системи України та галузевого законодавства. У дисертації висунуто та обґрунтовано низку нових теоретичних і важливих у практичному сенсі положень, які відображають її наукову новизну, зокрема:

вперше:

– наведено теоретико-прикладне обґрунтування порівняльних досліджень у галузі кримінально-виконавчого права шляхом виокремлення двох складових: теоретичної цінності та прикладного значення;

– з урахуванням теоретичної цінності, прикладного значення порівняльних досліджень у галузі кримінально-виконавчого права, а також упровадження навчальної дисципліни «Порівняльне кримінально-виконавче право» в освітній процес закладів вищої освіти Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України обґрунтовано триєдину мету кримінально-виконавчої (пенітенціарної) компаративістики, а саме: наукову, навчальну, прикладну;

– систематизовано наукові розробки щодо вивчення зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, виокремивши три періоди проведення відповідних наукових пошуків, зокрема: 1) дореволюційний (до 1917 р.); 2) радянський (1917–1991 рр.); 3) сучасний (із 1991 р. й дотепер);

– визначено закономірності функціонування пенітенціарних систем зарубіжних країн в історико-правовому дискурсі та наведено комплексне порівняльно-правове узагальнення особливостей виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у державах романо-германської, англо-американської та скандинавської правових сімей, що дало можливість забезпечити науку кримінально-виконавчого права України, практиків-пенітенціаристів і суб'єктів правотворчості новими й достовірними фактами щодо функціонування зарубіжних пенітенціарних систем;

– розроблено пропозиції щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк;

– доведено, що назва нормативно-правового акта «Кримінально-виконавчий кодекс України» не узгоджується з найменуванням державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Виходячи з цього, враховуючи правила систематизації (у формі кодифікації) законодавчих актів у визначеній сфері праввідносин і ґрунтуючись на зарубіжному досвіді законотворення у цій сфері, запропоновано прийняття на основі Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України та Закону України «Про пробацію» Кодексу законів України про виконання покарань та пробації. У разі прийняття Міністерством юстиції України розробленої за

участі автора «Доктрини пенітенціарного права України» назва відповідного нормативно-правового акта може бути «Пенітенціарний кодекс України»;

удосконалено:

– теоретико-методологічні засади порівняльного правознавства та науки кримінально-виконавчого права України шляхом обґрунтування самостійного напрямку галузевих наукових розвідок – кримінально-виконавчої (пенітенціарної) компаративістики;

– науково-теоретичні положення щодо генезису виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах;

– наукову дефініцію терміна «прогресивна система виконання покарань» шляхом наведення поняття в авторській редакції, що має вплинути на його більш чітке теоретичне розуміння. Внесено пропозицію щодо доповнення КВК України новою статтею – «Стаття 6-1. Прогресивна система виконання покарань», запропоновано авторську редакцію норм цієї статті;

– теоретико-прикладні підходи до застосування прогресивної системи виконання покарання. Зокрема встановлено, що ключовим компонентом у реалізації прогресивної системи в зарубіжних країнах є не процес оцінювання ступеня виправлення засуджених, а оцінка ризиків і криміногенних потреб. Прикладом цього є класифікація пенітенціарних установ в Англії та Уельсі, Сполучених Штатах Америки (далі – США), Канаді за рівнями безпеки залежно від імовірності вчинення засудженими втечі. Також цей критерій є однією з підстав незастосування до засуджених низки заохочувальних інститутів (затримка з переведенням до установи нижчого рівня безпеки, ненадання короткочасних виїздів за межі установи тощо);

– теоретичну конструкцію кримінально-виконавчого законодавства України шляхом внесення пропозицій щодо трансформації КВК та Закону України «Про пробацію» у Кодекс законів про виконання покарань та пробації. Така пропозиція відповідає європейській правовій традиції з чітким визначенням предмета правового регулювання;

– мету кримінально-виконавчого законодавства України шляхом внесення пропозицій щодо відповідних змін до ч. 1 ст. 1 КВК;

дістали подальшого розвитку:

– наукова аргументація вчених і практиків щодо проведення подальших порівняльних досліджень у галузі кримінально-виконавчого права з метою вдосконалення кримінально-виконавчої системи України та галузевого законодавства з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду;

– вчення про методи порівняльного правознавства з урахуванням специфіки кримінально-виконавчого правового регулювання. Це дало змогу запропонувати науково обґрунтовану методологію порівняльно-правового дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах як систему таких методів: порівняльно-правового; діалектичного; сходження від простого до складного, від абстрактного до конкретного; історико-правового; хронологічного; формально-юридичного (догматичного); правничо-герменевтичного; лінгвістичних; експертних оцінок; правового моделювання;

– засади співвідношення норм кримінального й кримінально-виконавчого права. Зокрема, зроблено висновок, що кримінально-виконавча політика формується на основі базових принципів кримінально-правової політики та мети покарання в державі. Такий підхід властивий усім країнам, охопленим цим порівняльно-правовим дослідженням, і впливає із матеріальної природи норм кримінального права стосовно кримінально-виконавчого права;

– позиції вчених щодо розгляду ізоляції засуджених до позбавлення волі на певний строк у двох аспектах: кримінально-правовому та кримінально-виконавчому. Це дало можливість пояснити особливість формулювання однієї з цілей покарання, закріпленої у ст. 718 Кримінального кодексу (далі – КК) Канади, а саме ізоляції злочинців від суспільства. У свою чергу в Україні ізоляція засуджених визначається законодавцем (ч. 1 ст. 102 КВК) як один із елементів режиму у виправних і виховних колоніях;

– концепція поліфункціональності (універсальності) пенітенціарних установ (за окремими блоками для різних категорій засуджених та ув'язнених), які мають функціонувати за територіальним принципом;

– позиції вчених і практиків щодо передачі слідчих ізоляторів до відання Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України, а також визнання праці обов'язком засуджених до позбавлення волі на певний строк;

– положення зарубіжного досвіду щодо двоступеневої (центральний орган виконавчої влади з питань виконання покарань – органи і установи виконання покарань) структури управління кримінально-виконавчою системою;

– аргументи щодо закріплення в чинному законодавстві обов'язку засудженого відшкодувати шкоду, заподіяну злочином, у випадку застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Зокрема, підтримуючи таку пропозицію, 60,8 % опитаних учених і 58,4 % практичних працівників висловилися за повне відшкодування засудженим завданої злочином шкоди, відповідно 39,2 % і 41,6 % – за часткове відшкодування (зі збереженням обов'язку щодо повного відшкодування після звільнення);

– наукова теорія й відповідне законоположення (ч. 2 ст. 50 КК України) щодо триєдиної мети покарання, що дало змогу сформулювати пропозиції до низки норм чинного законодавства, котрі сприяли би досягненню мети захисту інтересів особи, суспільства і держави;

– положення щодо неприйнятної з позиції дотримання прав засуджених і в своїй сутності антидемократичної практики подовження строку позбавлення волі до повного виправлення засуджених шляхом застосування інститутів превентивного ув'язнення (Німеччина), кримінальної опіки (Франція), невизначеного ув'язнення (Швейцарія) та системи невизначених вироків (США, Канада);

– наукове бачення недоцільності запровадження інституту приватних пенітенціарних установ до кримінально-виконавчої системи України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені у дисертації положення, узагальнення, висновки і рекомендації мають як загальнотеоретичне, так і практичне значення для науки кримінально-виконавчого права та використані у:

– *законотворчій діяльності* – для удосконалення норм КВК України (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 25 червня 2018 р. № 04-18/12-1145);

– *практичній діяльності* – під час проведення занять зі службової підготовки персоналу органів і установ виконання покарань (акт впровадження Південно-Східного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України від 3 квітня 2018 р. № 32; акт впровадження Апеляційного суду Чернігівської області від 15 березня 2018 року);

– *науковій роботі* – для подальших наукових розробок у сфері виконання покарань (акт впровадження Інституту кримінально-виконавчої служби від 28 березня 2018 р.);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кримінально-виконавче право», «Порівняльне кримінально-виконавче право», у підготовці підручників, навчальних посібників, у науково-дослідній та навчальній роботі студентів та курсантів (акт впровадження Університету державної фіскальної служби України від 29 січня 2018 р. № 2850; акт впровадження Академії Державної пенітенціарної служби від 8 червня 2018 р. № 15/16-а).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Теоретичні засади порівняльного кримінально-виконавчого права», підготовленій спільно з І. Г. Богатирьовим, автором особисто за результатами аналізу положень міжнародних пенітенціарних стандартів виокремлено основні напрями функціонування кримінально-виконавчої системи України, що потребують удосконалення.

У науковій статті «Сучасні підходи до визначення сфери діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України», підготовленій спільно з І. Г. Богатирьовим, автором особисто сформульовано пропозиції щодо приведення сучасного стану функціонування кримінально-виконавчої системи України у відповідність до європейських стандартів.

Ідеї та розробки, що належать співавтору, разом з яким були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовувалися. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які обов'язково зроблено посилання. Наукові результати, отримані в кандидатській дисертації, повторно на захист докторської дисертації не виносяться.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження оприлюднено у виступах на 20 міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах і семінарах, а саме: «Проблеми реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» (м. Чернігів, 29 листопада 2012 р., 12 грудня 2012 р.); «Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері

реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» (м. Київ, 28–29 березня 2013 р.); «Протиправна поведінка: критерії, відповідальність, запобігання» (м. Ніжин, 24 травня 2013 р.); «Сучасна наука – пенітенціарній практиці» (м. Київ, 24 жовтня 2013 р.); «Сучасна наука – пенітенціарній практиці» (м. Київ, 4 грудня 2014 р.); «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький, 17 квітня 2015 р.); «Проблеми протидії злочинності у XXI столітті: вітчизняний та міжнародний досвід» (м. Чернігів, 24 квітня 2015 р.); «Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення» (м. Київ, 14 травня 2015 р.); «Сучасні проблеми та тенденції розвитку кримінально-виконавчого права в Україні» (м. Харків, 20 листопада 2015 р.); «Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція» (м. Київ, 27 листопада 2015 р.); «Технології професійної діяльності: теорія і практика» (м. Чернігів, 2 серпня 2016 р.); «Протидія злочинності: теорія та практика» (м. Київ, 19 жовтня 2016 р.); «Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України» (м. Чернігів, 27–28 жовтня 2016 р.); «Актуальні питання кримінально-виконавчого права та кримінології» (м. Чернігів, 17 та 30 листопада 2016 р.); «Забезпечення безпеки в установах виконання покарань України: виклики сьогодення та перспективи майбутнього» (м. Київ, 24 листопада 2016 р.); «Актуальні питання кримінально-виконавчого законодавства та практики» (м. Київ, 30 березня 2017 р.); «Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів та сектору безпеки» (м. Київ, 21 квітня 2017 р.); «Актуальні проблеми освіти, науки та галузевого законодавства у світлі вимог Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» (м. Чернігів, 30 червня 2017 р.); «Кримінальне право: традиції та новації» (м. Чернігів, 7–8 вересня 2017 р.); «Традиции и инновации в праве» (м. Новополюцьк, 6–7 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дисертаційного дослідження, відображено у 50 наукових працях, серед яких три монографії (дві з них одноособові), 15 статей у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 9 статей у зарубіжних періодичних виданнях, 20 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, круглих столів та 3 публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, п'яти розділів, що включають 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (536 найменувань) та п'яти додатків. Повний обсяг роботи становить 498 сторінок, із них обсяг основного тексту – 403 сторінки, списку використаних джерел – 58 сторінок, додатків – 37 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, його

методологічну основу, наукову новизну одержаних результатів, їх практичне значення, апробацію та публікації результатів дослідження, наведено дані щодо його структури і обсягу.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження проблем виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Теоретико-прикладне обґрунтування порівняльних досліджень у галузі кримінально-виконавчого права»* обґрунтовано важливість і перспективність порівняльних досліджень у галузі кримінально-виконавчого права. Доведено, що вони сприяють зближенню теоретичних позицій учених різних країн у розкритті природи складних соціально-правових категорій (кримінально-виконавча (пенітенціарна) система, виправлення, ресоціалізація, реінтеграція, каяття тощо), вдосконаленню теоретико-прикладних засад формування і реалізації кримінально-виконавчої політики в кожній державі та зміцненню міжнародного співробітництва за вказаним напрямом.

Наголошено, що кінцевим результатом порівняльно-правового дослідження зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк має бути його критичне осмислення на предмет можливості впровадження у вітчизняну практику виконання покарань та галузеве законодавство. Саме з урахуванням цього чинника автором у роботі сформульовано як відповідні теоретичні порівняльно-правові узагальнення, так і конкретні пропозиції щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України.

У підрозділі 1.2 *«Методологія порівняльно-правового дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах»* обґрунтовано, що методологія порівняльного кримінально-виконавчого права є багаторівневою з домінуванням у ній порівняльно-правового методу. Додатково до нього під час порівняльно-правового дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах було застосовано такі методи: діалектичний метод; метод сходження від простого до складного, від абстрактного до конкретного; історико-правовий метод; хронологічний метод; формально-юридичний (догматичний) метод; правничо-герменевтичний метод; лінгвістичні методи; метод експертних оцінок; метод правового моделювання. Порівняльне кримінально-виконавче право у своїй методологічній основі являє собою синтез методів кримінально-виконавчого права та порівняльного правознавства, здатний забезпечити всебічність та повноту порівняльно-правового дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах.

Науково обґрунтовано раціональність методологічної імплементації порівняльно-правового дослідження шляхом застосування таких методів, як анкетування (персоналу органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України, суддів, прокурорів, адвокатів) та експертних оцінок (учених, які досліджують проблеми пенітенціарної науки та пов'язаних із нею галузей), що дало підстави довести авторські гіпотези з метою формулювання пропозицій щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України з урахуванням

позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Запропоновано авторське бачення на рівні та критерії методології порівняльно-правового дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах.

У підрозділі 1.3 «Стан та періодизація наукових досліджень зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк» систематизовано наукові розробки щодо вивчення зарубіжного досвіду виконання покарань. З'ясовано, що історичні витoki звернення до позитивного зарубіжного досвіду у сфері виконання покарань належать до періоду правління Катерини II. У другій половині XVIII ст. – протягом XIX ст. у пенітенціарній теорії і практиці Російської імперії (до складу якої на той час входили українські землі) набули поширення прогресивні ідеї щодо виконання покарань, викладені у працях Ш. Монтеск'є, Ф. Вольтера, Ч. Беккарія, Д. Говарда, І. Бентама. Вивчення зарубіжного досвіду виконання покарань дало можливість упровадити в дореволюційну практику низку позитивних аспектів зарубіжного пенітенціарного досвіду, зокрема: роздільне тримання різних категорій засуджених та ув'язнених, залучення їх до суспільно корисної праці, морально-релігійний вплив на особистість (Указ Олександра I від 20 квітня 1803 р.); створення в 1879 р. загальнодержавного органу управління системою виконання покарання у виді позбавлення волі (Головного тюремного управління) з підпорядкуванням його в 1895 р. Міністерству юстиції; законодавче закріплення (Кримінальне уложення 1903 р.) виконання позбавлення волі за системою одиночного тримання засуджених.

Проведеним порівняльним дослідженням радянського виправно-трудового права показано властивий класовий підхід, що не сприяло об'єктивному аналізу закономірностей виконання покарань у зарубіжних країнах. Зважаючи на це, в умовах сьогодення порівняльно-правові дослідження зарубіжного досвіду виконання покарань, виконані радянськими вченими (З. А. Астеміровим, Ю. В. Калініним, М. О. Стручковим, В. П. Шупіловим та ін.), потребують перегляду з урахуванням таких чинників: 1) відповідні дослідження ґрунтувалися на радянському кримінальному та виправно-трудовому законодавстві; 2) радянська ідеологія не давала змогу повною мірою впровадити позитивний зарубіжний досвід у вітчизняну практику функціонування органів і установ виконання покарань; 3) за декілька десятиліть змінилася нормативно-правова база виконання покарань у зарубіжних країнах.

Установлено, що на сучасному етапі розвитку правової науки в Україні відсутні монографічні дослідження зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Окремі аспекти зарубіжного пенітенціарного досвіду досліджено І. Г. Богатирьовим, О. І. Богатирьовою, О. М. Джужею, О. Г. Колбом, В. М. Трубниковим, І. С. Яковець, а також іншими вченими в межах відповідних підрозділів (присвячених аналізу зарубіжного досвіду за тим або іншим напрямом кримінально-виконавчої діяльності) дисертацій, монографій, у наукових статтях. Низка досліджень, виконаних вітчизняними вченими (Є. С. Назимком, А. В. Савченком, М. І. Хавронюком, С. С. Яценком та ін.) висвітлювали кримінально-правові, а не кримінально-виконавчі засади виконання покарань у

зарубіжних країнах.

Розділ 2 «Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у державах романо-германської правової сім'ї та Україні» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Федеративній Республіці Німеччина порівняно з Україною» з'ясовано, що основу правового регулювання виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Німеччині становить Закон «Про виконання покарання у виді позбавлення волі, а також пов'язаних із ним заходів виправлення і безпеки» 1976 р., реалізація якого, так само як і кримінально-виконавчої політики загалом, належить до компетенції міністерств юстиції федеральних земель. Такі особливості зумовлені федеративною формою державно-територіального устрою Німеччини. Сфера правового регулювання Закону «Про виконання покарання у виді позбавлення волі, а також пов'язаних із ним заходів виправлення і безпеки» є ширшою, порівняно з КВК України, за рахунок регулювання превентивного ув'язнення та запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Проведений аналіз норм Закону Німеччини «Про виконання покарання у виді позбавлення волі, а також пов'язаних із ним заходів виправлення і безпеки» дав можливість виокремити такі види установ виконання покарання у виді позбавлення волі: 1) установи відкритого типу; 2) установи закритого типу; 3) соціально-терапевтичні установи. У межах цих видів за статево-віковим критерієм виокремлено: а) установи для засуджених жінок; б) установи для осіб молодого віку. Водночас поряд із функціонуванням самостійних установ для превентивного ув'язнення допускається створення ізольованих відділень превентивного ув'язнення в установах виконання покарання у виді позбавлення волі. Зазначено, що кримінально-виконавче законодавство Німеччини не прив'язує процес виконання/відбування покарання до однієї установи, передбачаючи низку норм, присвячених переведенню засуджених, як із метою стимулювання їхньої правослухняної поведінки, так і з міркувань безпеки.

Установлено, що у Німеччині результати вивчення особи засудженого, зміни в його поведінці враховуються під час планування процесу виконання/відбування покарання. Така позиція німецького законодавця сприяє досягненню мети не лише виправлення і ресоціалізації засуджених, а й запобігання вчиненню ними нових злочинів як під час відбування покарання, так і після звільнення.

Виокремлено такі форми прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі у Німеччині, як: 1) поліпшення умов відбування покарання (надання можливості працювати за межами установи під наглядом працівника тюрми, або без такого нагляду; короткочасні виходи за межі установи протягом дня як під наглядом працівника тюрми, так і без такого нагляду); 2) короткочасні виїзди засуджених за межі установ виконання покарань; 3) умовно-дострокове звільнення.

Німецькому праву властивий такий специфічний інститут, як превентивне ув'язнення, сутність якого полягає в тому, що суд на підставі мотивованої постанови адміністрації установи виконання покарань і наглядової ради може продовжити строк позбавлення волі засудженому, який відбув строк покарання, призначений

вираком, до його виправлення. Проведене анкетування засвідчило, що 42,2 % учених і 63,3 % практичних працівників підтримали пропозицію щодо запровадження в законодавство України інституту превентивного ув'язнення. Через протиріччя практики застосування превентивного ув'язнення принципу гуманізму та позиції Європейського суду з прав людини висловлено неприйнятність запровадження цього інституту в законодавство України. При цьому, на думку респондентів (57,8 % учених і 36,7 % практиків), які висловилися проти запровадження в законодавство України інституту превентивного ув'язнення належать такі, як: 1) після повного відбуття покарання не може бути жодних підстав для затримання особи в місцях позбавлення волі; 2) дуже вірогідні можливості для зловживань і корупції під час застосування цього інституту.

Установлено наявність у праві Німеччини такого заохочувального інституту стосовно засуджених до позбавлення волі, як скорочення строку покарання. Пропозицію щодо його запровадження в законодавство України підтримало 74,4 % опитаних учених і 63,1 % практичних працівників. Зазначено, що прийняття законодавцем цієї пропозиції сприятиме більш послідовній реалізації принципів гуманізму, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом.

У підрозділі 2.2 «Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Французькій Республіці порівняно з Україною» зазначено, що правову основу виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Франції становлять КК, Кримінальний процесуальний кодекс, інші закони, декрети уряду, підзаконні нормативно-правові акти. Установлено більший, порівняно із законодавством України, обсяг повноважень суду під час виконання покарань, що пояснюється наявністю в судах цієї зарубіжної країни посади судді з виконання покарань. Суб'єктом реалізації кримінально-виконавчої політики є Дирекція пенітенціарної адміністрації, що підзвітна Міністерству юстиції та свободи.

З'ясовано, що на трансформацію установ виконання покарань, пов'язаних із позбавленням волі, у Франції на початку ХХІ ст. вплинули такі чинники: 1) гуманізація виконання покарань, необхідність поліпшення умов відбування покарань, пов'язаних із позбавленням волі; 2) послідовна реалізація принципів диференціації та індивідуалізації виконання покарань; 3) орієнтація кримінально-виконавчої системи на виправлення і ресоціалізацію засуджених, що у підсумку сприятиме їхній соціальній адаптації; 4) чинники кримінологічного характеру.

Виокремлено характерні риси трансформації системи установ виконання покарань, пов'язаних із позбавленням волі, у Франції на початку ХХІ ст., а саме: 1) збереження в основі цієї системи таких установ, як арештні дома, центральні тюрми, центри позбавлення волі; 2) перегляд строків призначеного покарання, що вплинуло на перерозподіл засуджених, які відбувають покарання в центральних тюрмах (якщо раніше такою межею був строк покарання більше одного року, то нині це два і більше років позбавлення волі); 3) відокремлення напіввільного режиму відбування позбавлення волі в самостійну групу установ виконання покарань; 4) створення окремих установ виконання покарання у виді позбавлення

волі на певний строк для засуджених неповнолітніх; 5) створення поліфункціональних установ виконання покарань. Зазначено, що схожі тенденції простежувалися в Україні на рубежі ХХ–ХХІ ст. в умовах трансформації виправно-трудоного законодавства у кримінально-виконавче, за винятком того, що на той час як окремі вже функціонували колонії для засуджених неповнолітніх. Нині систему установ виконання покарань, пов'язаних із позбавленням волі, у Франції становлять: 1) арештні доми; 2) центральні тюрми; 3) центри позбавлення волі; 4) центри напіввільного режиму; 5) пенітенціарні установи для неповнолітніх; 6) пенітенціарні (виправні) центри.

З'ясовано, що у Франції праця є правом засуджених до позбавлення волі. Водночас, на відміну від України, де з 2016 р. засуджені до позбавлення волі не відшкодовують вартість харчування, взуття, одягу й білизни, у Франції передбачено повний обсяг відшкодування витрат на утримання засуджених за рахунок грошей, зароблених ними під час відбування покарання.

Установлено, що у Франції відсутня така форма прогресивної системи, як заміна невідбутої частини покарання більш м'яким; натомість в Україні відсутня можливість змінювати умови тримання засуджених до позбавлення волі на певний строк, застосовуючи до них режим одиночного тримання.

Реалізація принципу стимулювання правослухняної поведінки засуджених у Франції здійснюється шляхом застосування таких заохочувальних інститутів кримінально-виконавчого права, як заходи заохочення, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, скорочення строку покарання. Порівняльний аналіз законодавства Франції щодо застосування заходів заохочення стосовно засуджених до позбавлення волі з відповідними положеннями вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства (ст. 130 КВК України) дав можливість установити, що в цьому аспекті українське законодавство про виконання та відбування покарань є більш гуманним, адже передбачені французьким законодавством заходи заохочення відповідають відповідним правам засуджених, закріпленим КВК України. Особливостями застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у Франції, порівняно з Україною, є: 1) менший ступінь диференціації формальної підстави; 2) нечіткість визначення матеріальної підстави; 3) відмінності в суб'єктах, уповноважених застосовувати вказаний заохочувальний інститут; 4) більший обсяг обов'язків, які може бути покладено на особу, умовно-достроково звільнену від відбування покарання. У Франції одним із видів дострокового звільнення від відбування покарання є інститут скорочення строку позбавлення волі, в межах якого нині застосовуються дві системи: ремісійний кредит та додаткова ремісія.

Установлено, що в законодавстві Франції наявний інститут, схожий із німецьким превентивним ув'язненням, а саме – кримінальна опіка, метою застосування якої є запобігання постпенітенціарному рецидиву.

У підрозділі 2.3 «Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Швейцарській Конфедерації порівняно з Україною» зазначено, що правову основу виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Швейцарії становлять Федеральна Конституція та КК. Міжкантональні угоди про виконання

покарань заповнюють прогалини щодо відсутності в тому чи іншому кантоні відповідної установи виконання покарань (зокрема, для різних категорій засуджених залежно від віку, статі та виду злочинів) і сприяють таким чином гармонізації кримінально-виконавчої політики Швейцарії.

Зроблено висновок, що швейцарський законодавець класифікує установи виконання покарань (на установи відкритого й закритого типів), використовуючи єдиний кримінологічний критерій – ризик ухилення засудженого від відбування покарання або вчинення ним інших злочинів. Цей критерій зумовлює відповідно і рівень безпеки тієї або іншої установи.

Окреслено й надано змістовну характеристику таким формам прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Швейцарії, як: 1) переведення до установи відкритого типу; 2) надання дозволу на короткочасний виїзд/вихід за межі установи виконання покарань; 3) надання дозволу на залишення установи в денний час для участі в суспільно корисній праці (так зване «денне робоче звільнення», або «day release employment»); 4) надання дозволу на проживання за межами установи («external accommodation»); 5) звільнення за тимчасовою ліцензією; 6) застосування умовно-дострокового звільнення. При цьому зазначені форми прогресивної системи не застосовуються у разі наявності небезпеки для суспільства, під якою розуміється ризик ухилення засудженого від відбування покарання або вчинення ним іншого злочину.

Наведено пояснення, що у Швейцарії низький рівень (близько 8 %) постпенітенціарної злочинності зумовлений тим, що в цій державі більша частина (72,0 %) засуджених – іноземці, й після відбуття ними покарання у виді позбавлення волі відповідним особам призначається додаткове покарання – вислання за межі країни. Таким чином, вказані особи «не впливають» на офіційну швейцарську статистику постпенітенціарного рецидиву. Також указаний факт пояснює одну з головних проблем діяльності кримінально-виконавчої системи Швейцарії – досягнення мети ресоціалізації (соціальної адаптації) іноземців, звільнених від відбування покарання у виді позбавлення волі. Решта (28,0 %) осіб, які звільняються від відбування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, проходять обов'язкову соціальну адаптацію за допомогою передбачених законодавством процедур.

Розділ 3 «Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у державах англо-американської правової сім'ї та Україні» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Англії та Уельсі порівняно з Україною» встановлено, що в Англії та Уельсі відсутня кодифікація норм кримінального та кримінально-виконавчого права. Відсутність кодифікації у кримінально-правовій та кримінально-виконавчій галузях, віднесення до джерел права судового прецедента розширює можливості суду під час індивідуалізації призначення покарання. Цей фактор впливає і на реалізацію принципів диференціації та індивідуалізації під час виконання покарань. Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Англії та Уельсі регламентується законами «Про кримінальну юстицію» 2003 р., «Про тюрми» 1952 р., Тюремними правилами 1999 р., Правилами функціонування установ для

молодих злочинців 2000 р., іншими нормативно-правовими актами Міністерства юстиції Великої Британії.

Управління кримінально-виконавчою системою Англії та Уельсу здійснює Служба тюрем і пробації, яка є виконавчим органом Міністерства юстиції. Незважаючи на те, що приватний сектор здійснює управління 11 % тюрем, перевезення засуджених та ув'язнених, а також охорона й підтримання порядку в судах Англії та Уельсу здійснюються приватними компаніями. Водночас державні виправні установи, порівняно з тими, якими керують приватні компанії, характеризуються більш високим порядком і станом безпеки засуджених та персоналу. Це пояснюється значною економією коштів (до 20 %) приватними компаніями.

З'ясовано, що в тюрмах Англії та Уельсу найважливішим критерієм поділу (категоризації) засуджених є ступінь загрози їхньої втечі, що зумовлює відповідну класифікацію установ виконання покарань, пов'язаних із позбавленням волі. Зокрема, установи виконання покарань, пов'язаних із позбавленням волі, в Англії та Уельсі за рівнем безпеки класифікуються таким чином: тюрми категорії «А» (максимальний рівень безпеки), категорії «В» (середній рівень безпеки), категорії «С» (напіввідкритого типу), категорії «D» (відкритого типу). При цьому передбачено можливість створення ізольованих відділень (секторів) вищого рівня безпеки в установах нижчого рівня. Це свідчить про поліфункціональність установ виконання покарань в Англії та Уельсі, що дає можливість реалізовувати прогресивну систему в межах однієї установи. За адміністративно-територіальним принципом передбачено поділ тюрем на центральні та місцеві. Усі місцеві тюрми є установами закритого типу. Виокремлено функції місцевих тюрем в Англії та Уельсі, зокрема: 1) виконання запобіжного заходу у виді тримання під вартою; 2) виконання короткострокового позбавлення волі; 3) первинна оцінка і класифікація засуджених із подальшим направленням для відбування покарання до інших установ згідно з розподілом.

Наведено такі основні напрями реалізації принципів диференціації та індивідуалізації виконання покарань в Англії та Уельсі, як: 1) можливість відбувати покарання в регіоні зосередження соціально корисних зв'язків засудженого; 2) застосування реабілітаційних програм до диференційованих груп засуджених; 3) створення окремих установ для визначених категорій засуджених (осіб, засуджених до довічного позбавлення волі; осіб, які відбувають покарання за вчинення статевих злочинів); 4) індивідуалізований карально-виправний вплив на засудженого.

Обґрунтовано більшу, порівняно з Англією та Уельсом, досконалість кримінально-виконавчого законодавства України, яка полягає в тому, що: 1) права, обов'язки та законні інтереси (пільги, заохочувальні норми) засуджених закріплено у КВК України. Виходячи з цього, підзаконні нормативно-правові акти (зокрема Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань) не можуть розширювати перелік правообмежень засуджених; 2) КВК України в частині регулювання законних інтересів (пільг, заохочувальних норм) засуджених містить як матеріальні, так і процесуальні норми.

У підрозділі 3.2 «Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Сполучених Штатах Америки порівняно з Україною» встановлено, що як за абсолютною, так і за відносною (на 100 тис. населення) кількістю осіб, засуджених до покарань, пов'язаних із позбавленням волі, США посідають перше місце у світі. Наявна проблема переповненості пенітенціарних установ США через динаміку зростання кількості засуджених до покарань, пов'язаних із позбавленням волі. Виокремлено відмінності щодо правової природи таких установ виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у США, як «jails» (тюрми округів, або «джейли») та «prisons» (тюрми), а саме: 1) різний процесуальний статус осіб, які в них тримаються. Зокрема, якщо у «джейлах» тримаються як обвинувачені, так і засуджені (на строк менше одного року), то в тюрмах – лише засуджені; 2) тяжкість вчинених злочинів, за які особи відбувають покарання. Так, більшість осіб, які відбувають покарання у «джейлах», – це засуджені за місдимінори, тоді як у тюрмах відбувають покарання особи, засуджені за тяжкі, особливо тяжкі та насильницькі злочини.

Зазначено, що застосування наявної в США системи невизначених вироків призводить до порушення принципів справедливості та пропорційності у кримінально-правовій та кримінально-виконавчій сферах. Встановлено, що система невизначених вироків не сприймається як правовою традицією України, так і галузевою юридичною наукою (78,9 % опитаних учених), а також практичними працівниками правозастосовних і правозахисних інституцій (54,8 %).

З'ясовано, що установи виконання покарань у США диференціюються за п'ятьма рівнями безпеки: 1) мінімального рівня безпеки; 2) середнього рівня безпеки; 3) високого/закритого рівня безпеки; 4) максимального рівня безпеки; 5) супермаксимального рівня безпеки. Розроблена в США класифікація установ виконання покарань за рівнями безпеки здійснила істотний вплив на систему пенітенціарних установ у країнах Європи.

У підрозділі 3.3 «Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Канаді порівняно з Україною» з'ясовано, що основними законодавчими актами, що становлять правову основу виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Канаді, є закони «Про тюрми і реформаторії» 1985 р. та «Про виправну систему та умовне звільнення» 1992 р. Основна відмінність між цими нормативно-правовими актами полягає в тому, що Закон «Про виправну систему та умовне звільнення» регламентує порядок виконання покарання у виді позбавлення волі щодо повнолітніх осіб, тоді як Закон «Про тюрми і реформаторії» поширюється на неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі.

Кримінально-виконавча система Канади підпорядкована Міністерству юстиції, хоча на рівні окремих провінцій (Квебек, Онтаріо) за виконання покарань відповідають МВС. У Канаді набули поширення як «номінальна», так й «оперативна (операційна)» моделі приватизації виправних установ.

Зроблено висновок, що наявність у кримінально-виконавчому законодавстві Канади норм про складання та реалізацію індивідуального плану відбування покарання, положень щодо переведення засуджених до позбавлення волі з одного виду установ до іншого (із федеральних установ до провінційних/територіальних і

навпаки), а також переведень між провінціями дає пенітенціарній адміністрації можливість адекватно реагувати на зміни, що відбуваються у процесі відбування засудженим покарання, а також повноцінно реалізовувати не лише дотримання вимог пенітенціарної (в тому числі особистої) безпеки, а й принципи диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом.

Установлено більшу гуманізацію під час застосування до осіб, позбавлених волі, заходів стягнення в Канаді. Зокрема, за рахунок менших строків (один місяць у Канаді порівняно з трьома в Україні) тримання засуджених в ізоляції у дисциплінарному порядку.

Наголошено, що в Канаді так само, як і в Україні й інших охоплених цим порівняльно-правовим дослідженням країнах, найвищим щаблем прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк є умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, що може застосовуватися після відбуття засудженим або третини строку покарання, або семи років, залежно від того, що менше.

Розділ 4 «Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у державах скандинавської правової сім'ї та Україні» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Королівстві Норвегія порівняно з Україною» установлено, що правовою основою виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Норвегії є Закон «Про виконання покарань» 2001 р. та Правила «Про виконання покарань» 2002 р. На відміну від законів Швеції та Фінляндії «Про позбавлення волі», Закон Норвегії «Про виконання покарань» має більшу схожість із КВК України, адже регламентує виконання покарання не лише у виді позбавлення волі, а й інших видів покарань. Реалізацію кримінально-виконавчої політики через виконання покарань та інших заходів кримінально-правового характеру в Норвегії покладено на Виправну службу (Службу тюрем і пробації), яка є агенцією у складі Міністерства юстиції та громадської безпеки.

Зроблено висновок, що Норвегія з метою економії бюджетних коштів, а також керуючись принципом доцільності, тяжіє до концепції поліфункціональних пенітенціарних установ, не порушуючи при цьому норм міжнародно-правових актів у сфері виконання покарань, котрі з цього приводу пропонують дві моделі умов тримання: 1) або тримання в окремих установах визначених категорій осіб, які за міжнародними нормами мають у будь-якому випадку триматися роздільно один від одного (слідчо арештовані окремо від засуджених ув'язнених, жінки окремо від чоловіків, неповнолітні окремо від дорослих тощо); 2) або тримання таких категорій ув'язнених (засуджених) із дотриманням вимог ізоляції в окремих блоках однієї установи. Зазначено, що практика реалізації другої моделі є доцільною не лише з огляду на принцип економії коштів (від будівництва установ, переміщення засуджених до позбавлення волі тощо), а й дає змогу реально впроваджувати в життя один із фундаментальних принципів кримінально-виконавчого права –

відбування покарання за максимально наближеним місцем проживання до засудження.

З'ясовано, що в Норвегії установи виконання покарання у виді позбавлення волі поділяються на три види: 1) закритого типу (з високим рівнем безпеки); 2) відкритого типу (з більш низьким рівнем безпеки); 3) перехідні установи типу «halfway house» (установи, призначені для полегшення процесу соціальної адаптації засуджених).

Зроблено висновок, що кримінально-виконавче законодавство України, порівняно з галузевим законодавством Норвегії, передбачає більший (окрім строку призначеного покарання) обсяг підстав направлення засуджених до виправних колоній за рівнями безпеки (ч. 2 ст. 18 КВК). У свою чергу неповнолітні, засуджені до покарання у виді позбавлення волі на певний строк, в імперативному порядку (керуючись ст. 19 КВК України) направляються для відбування покарання до виховних колоній. Аналіз норвезького досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк дав можливість виявити таку специфічну форму організації установ виконання покарань, як перехідні установи типу «halfway house».

У підрозділі 4.2 «Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Королівстві Швеція порівняно з Україною» установлено, що виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Швеції регламентується такими законодавчими актами: КК 1962 р. та Законом «Про позбавлення волі» 2010 р. Основна відмінність Закону Швеції «Про позбавлення волі» від КВК України полягає в тому, що цей Закон регламентує виконання лише одного виду покарання – позбавлення волі. Також Закон Швеції «Про позбавлення волі» допускає винятки із загального правила роздільного тримання неповнолітніх і дорослих, чоловіків і жінок.

Виявлено, що вітчизняному інституту «основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених» у Швеції найбільше відповідає інститут участі засуджених до позбавлення волі в суспільно корисній діяльності. До форм суспільно корисної діяльності засуджених до позбавлення волі належать: 1) праця; 2) освіта; 3) професійна підготовка; 4) участь у програмах із подолання попередньої злочинної діяльності або в будь-яких інших формах суспільно корисної діяльності. Передбачено грошову винагороду засудженим за участь у відповідній діяльності. Проведений аналіз кримінально-виконавчого законодавства Швеції в частині регламентації процесу залучення засуджених до позбавлення волі до суспільно корисної діяльності дав підстави для висновку, що відповідні норми мають не лише ресоціалізаційну, а й економічну природу, створюючи умови для гідного матеріального становища особи як під час відбування покарання, так і в разі звільнення від відбування покарання, а також під час застосування відповідних форм прогресивної системи виконання покарання.

Наголошено, що з метою сприяння соціальній адаптації галузеве законодавство Швеції значну увагу приділяє підготовці осіб, позбавлених волі, до звільнення, передбачаючи низку спеціальних заходів, а саме: 1) звільнення із залученням до суспільно корисної діяльності («activity release»); 2) перебування під

доглядом («a stay in care»); 3) перебування в перехідній установі («a stay in a halfway house»); 4) розширене звільнення із залученням до суспільно корисної діяльності («extended activity release»).

З'ясовано, що на відміну від України, де прогресивна система виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк реалізується у трьох формах (зміна умов тримання засуджених, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання), у Швеції засуджені мають два законні інтереси за вказаним напрямом – зміну умов тримання та умовно-дострокове звільнення. Визначено відмінності в застосуванні різних форм прогресивної системи виконання покарання. Порівняльний аналіз застосування прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Швеції та Україні дав підстави для висновку про те, що менша кількість форм прогресивної системи у Швеції компенсується: по-перше, більш розгалуженою системою заходів, що передують звільненню; по-друге, меншою кількістю заходів стягнення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі; по-третє, ресоціалізаційною метою застосування інституту короточасних виїздів засуджених за межі тюрем.

У підрозділі 4.3 «Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Фінляндській Республіці порівняно з Україною» встановлено, що одна з причин сталого функціонування системи виконання покарань Фінляндії полягає в майже столітньому її перебуванні у складі Міністерства юстиції. Наголошено, що закріплене на рівні Конституції Фінляндії положення про заборону приватизації пенітенціарної системи підвищує відповідальність держави, якій належать всі важелі впливу на особу засудженого з метою його виправлення, ресоціалізації та запобігання вчиненню ним нових злочинів.

За відсутності у Фінляндії кодифікації законодавства у сфері виконання та відбування покарань правову основу виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк становлять КК, Закон «Про позбавлення волі» 2006 р. та Указ «Про позбавлення волі» 2006 р. На відміну від Фінляндії, де наявна регіональна (місцева) нормотворчість у сфері кримінально-виконавчих правовідносин (Тюремні правила затверджуються директором окружної тюрми), в Україні деталізовані положення кримінально-виконавчого законодавства містяться в нормативно-правових актах Міністерства юстиції.

З'ясовано, що у Фінляндії формами суспільно корисної діяльності засуджених до позбавлення волі є праця, навчання та участь в інших заходах, що сприяють створенню у них готовності до самокерованої правослужняної поведінки. Передбачено грошову винагороду засудженим за участь у відповідній діяльності. Засуджені, які не беруть участі в такій діяльності, отримують грошову допомогу на кшталт кишенькових грошей, розмір якої менше, ніж оплата відповідної суспільно корисної діяльності. Зауважено, що організація кримінально-виконавчого процесу за таким принципом порушує одне з фундаментальних правил суспільного розвитку, за яким особа отримує адекватну плату за вироблені нею блага. Ураховуючи національний менталітет, застосування такого принципу під час організації кримінально-виконавчого процесу в Україні може призвести до мотивації

маргінальних груп населення до вчинення злочинів із метою потрапляння до установ виконання покарань – місць, де особа буде отримувати плату власне за факт перебування у правовому статусі «засуджений до позбавлення волі».

Розділ 5 «Шляхи впровадження позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 5.1 «Основні напрями вдосконалення кримінально-виконавчої системи України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк» наголошено, що в умовах реформування кримінально-виконавчої системи України під егідою Міністерства юстиції актуалізується значення міжнародних стандартів поводження із засудженими. Цей напрям визначає стратегічну мету Міністерства юстиції України в частині забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації у XXI ст., а саме: підвищення ефективності роботи органів і установ виконання покарань до рівня європейських стандартів поводження із засудженими і потреб суспільного розвитку. При цьому ефективність виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду залежить від багатьох факторів, у тому числі від національного менталітету, культурних особливостей українського народу, стану економіки, політичної обстановки, стану законодавства тощо. Обґрунтовано одиначне тримання засуджених до позбавлення волі у нічний час як перспективний принцип функціонування пенітенціарної системи України у XXI ст.

З огляду на отримані емпіричні дані (схвальна оцінка 60,0 % учених і 54,1 % практичних працівників), географічні межі та кількість органів і установ виконання покарань України доведено, що оптимальною є триступенева структура управління з наявністю при цьому обласного осередку центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Обґрунтовано доцільність передачі слідчих ізоляторів ДКВС України у відання МВС України. Сформульовано пропозицію щодо створення в Україні поліфункціональних пенітенціарних установ, яку підтримали 61,6 % опитаних учених і 60,9 % практичних працівників.

За напрямом підвищення якості порівняльних досліджень у галузі кримінально-виконавчого права запропоновано: актуалізацію звернення до автентичних (іншомовних) наукових, навчальних, статистичних та інших джерел за напрямом дослідження проблем виконання покарань у конкретно обраній зарубіжній країні; створення сектора порівняльного та міжнародного кримінально-виконавчого права у складі закладу вищої освіти Міністерства юстиції України; відновлення роботи Наукової та Науково-експертної рад у складі Міністерства юстиції України.

У підрозділі 5.2 «Удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк» за результатами проведеного аналізу законів низки зарубіжних країн у сфері виконання покарань, на виконання Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства

Європейського Союзу» обґрунтовано предметний підхід до формулювання назви відповідного галузевого законодавства, сформулювавши пропозицію щодо систематизації законодавства у сфері виконання покарань та пробації шляхом заміни КВК України та Закону України «Про пробацію» Кодексом України про виконання покарань та пробації. Таку пропозицію підтримали 64,4 % опитаних учених і 66,3 % практичних працівників.

Установлено, що в більшості з порівнюваних зарубіжних країн (окрім Франції та США) праця засуджених до позбавлення волі є їхнім обов'язком. Наголошено на конституційних та міжнародних нормах щодо заборони використання примусової праці. Зазначено, що згідно з Конституцією України (ч. 3 ст. 43), Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (п. «с» ч. 3 ст. 8) та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (п. «а» ч. 3 ст. 4), праця засуджених терміном «примусова праця» не охоплюється. Проведене анкетування засвідчило, що 60,0 % учених і 80,5 % практичних працівників сприймають працю засуджених до позбавлення волі як їхній обов'язок.

Обґрунтовано доцільність доповнення КВК України нормами щодо відшкодування вартості харчування, одягу, взуття та білизни засудженими до позбавлення волі. Таку пропозицію підтримали 67,8 % опитаних учених і 84,9 % практичних працівників.

Зважаючи на процедурний (виконавчий) характер норм кримінально-виконавчого законодавства щодо норм законодавства про кримінальну відповідальність, обґрунтовано, що як мета кримінально-виконавчого законодавства, так і діяльність органів і установ виконання покарань мають спрямовуватися на досягнення цілей покарання, визначених у ч. 2 ст. 50 КК України.

З огляду на позитивний зарубіжний досвід сформульовано пропозицію щодо розширення категорій засуджених, які тримаються в дільниці соціальної реабілітації виправних колоній України.

Запропоновано закріпити на рівні КВК України спеціальну засаду застосування прогресивної системи виконання покарань. Обґрунтовано необхідність запровадження в Україні інституту пробаційного нагляду за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання (протягом невідбутої частини покарання). За таку пропозицію висловилися 91,1 % опитаних учених і 76,0 % практичних працівників.

Запропоновано закріпити в законодавстві України обов'язок засудженого відшкодувати (повністю або частково) шкоду, заподіяну злочином, у разі застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, що підтримано як ученими (82,2 %), так і практиками (91,4 %).

Набула подальшого розвитку пропозиція щодо розроблення Основ пенітенціарного законодавства, а на їх підставі – Пенітенціарного кодексу України, за що під час анкетування висловилися 67,8 % учених і 67,1 % практичних працівників. Наведено авторський підхід до головних ідей, які має бути покладено в основу зазначених нормативно-правових актів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що полягає в необхідності порівняльно-правового дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах з формулюванням обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України. Найбільш важливими є такі висновки і пропозиції:

1. Наведено теоретико-прикладне обґрунтування порівняльних досліджень у галузі кримінально-виконавчого права, що дало підстави визначити їх науковою основою сучасних процесів реформування кримінально-виконавчої системи та галузевого законодавства, що здійснюються Міністерством юстиції України. Такі дослідження відзначаються як теоретичною цінністю, так і прикладним значенням.

Теоретична цінність дослідження зарубіжного досвіду виконання покарань полягає у збагаченні вітчизняної науки кримінально-виконавчого права новими поняттями, фактами, закономірностями функціонування кримінально-виконавчих (пенітенціарних) систем країн світу. Більше того, порівняльний аналіз кримінально-виконавчого законодавства зарубіжних країн і практики його застосування – внесок у розвиток теорії порівняльного правознавства. Зіставлення позитивного і негативного пенітенціарного досвіду зарубіжних країн із відповідною вітчизняною сферою робить висновки будь-якого фундаментального дослідження з кримінально-виконавчого права більш обґрунтованими. Такий підхід закладає засади нового наукового напрямку, в межах якого можна визначити шляхи вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та зарубіжних країн, підвищення ролі інституту покарання в боротьбі зі злочинністю.

Прикладне значення порівняльних досліджень у галузі кримінально-виконавчого права полягає у співставленні різних юридико-технічних підходів щодо врегулювання однорідної сфери правовідносин, пошуку оптимальних законодавчих рішень регламентації порядку і умов виконання та відбування покарань, оцінки на предмет переваг та недоліків вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства.

2. Розв'язання наукової проблеми щодо з'ясування, оцінки та обґрунтування шляхів упровадження в Україні позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк стало можливим завдяки комплексному застосуванню сучасного методологічного інструментарію. Такий підхід дав підстави застосувати не лише порівняльно-правовий (компаративний) метод, що виступає фундаментальною основою виокремлення в межах науки кримінально-виконавчого права теорії кримінально-виконавчої (пенітенціарної) компаративістики, а й інші методи наукового пізнання, а саме: діалектичний метод; метод сходження від простого до складного, від абстрактного до конкретного; історико-правовий метод; хронологічний метод; формально-юридичний (догматичний) метод; правничо-герменевтичний метод; лінгвістичні методи; метод експертних оцінок; метод правового моделювання.

3. З'ясування стану наукової розробки проблеми дало підстави дійти висновку, що в сучасній науці кримінально-виконавчого права України відсутнє

комплексне (що ґрунтується на аналізі пенітенціарної теорії і практики держав романо-германської, англо-американської та скандинавської правових сімей) порівняльно-правове дослідження зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, результатом якого було б вироблення шляхів упровадження його позитивних аспектів у кримінально-виконавчу систему України та галузеве законодавство.

Виокремлено три періоди проведення наукових досліджень зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк: 1) порівняльно-правові дослідження в наукових працях за часів існування пенітенціарії (тюрмознавства) як частини кримінального права (дореволюційний період); 2) ідеологічно заангажовані дослідження капіталістичних пенітенціарних систем, здійснені за радянських часів; 3) сучасні (з 1991 р. і дотепер) порівняльні дослідження в галузі кримінально-виконавчого права.

4. Проведений порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Німеччині та Україні дав підстави визначити такі особливості виконання цього виду покарання в зазначеній зарубіжній країні, як: 1) диференціація покарань, пов'язаних із позбавленням волі, за критерієм тривалості за відсутності поділу на два самостійні види: позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі; 2) реалізація кримінально-виконавчої політики належить до компетенції міністерств юстиції федеральних земель; 3) регулювання Законом «Про виконання покарання у виді позбавлення волі, а також пов'язаних із ним заходів виправлення і безпеки» превентивного ув'язнення та запобіжного заходу у виді тримання під вартою; 4) наявність установ виконання покарань, управління якими здійснюється приватними компаніями; 5) одиночне покамерне тримання засуджених у нічний час в установах закритого типу (спільне розміщення допускається в разі, якщо засуджений потребує сторонньої допомоги або існує небезпека для його життя чи здоров'я); 6) праця є обов'язком засуджених; 7) застосування до осіб, які на момент відбуття строку покарання, призначеного вироком суду, становлять небезпеку для суспільства, превентивного ув'язнення; 8) застосування до засуджених неповнолітніх заохочувального інституту скорочення строку покарання; 9) на особу, умовно-достроково звільнену від відбування покарання, може покладатися низка обов'язків.

5. За результатами проведеного порівняльного аналізу виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Франції та Україні встановлено такі специфічні риси виконання цього виду покарання в зазначеній зарубіжній країні: 1) відсутність приватних тюрем (водночас наявні окремі елементи державно-приватного партнерства в частині обслуговування тюрем приватними компаніями); 2) наявність посад суддів із виконання покарань; 3) наявність поліфункціональних установ виконання покарань (ними є пенітенціарні (виправні) центри); 4) відбування покарання в умовах одиночного тримання; 5) застосування прогресивної системи з такими особливостями: відсутність інституту заміни невідбутої частини покарання більш м'яким; наявність інституту скорочення строку покарання; 6) наявність інституту, схожого з німецьким превентивним ув'язненням, а саме – кримінальної опіки, метою застосування якої є запобігання постпенітенціарному рецидиву;

7) можливість покладення на особу, умовно-достроково звільнену від відбування покарання, низки обов'язків.

6. За підсумками проведеного порівняльного аналізу виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Швейцарії та Україні до особливостей виконання цього виду покарання в зазначеній зарубіжній країні віднесено: 1) передбачений КК Швейцарії обсяг правового регулювання виконання покарання ширший порівняно з КК України (КК Швейцарії містить розділ IV «Виконання покарань, пов'язаних із позбавленням волі»); 2) відсутність спеціального закону про виконання покарань; 3) наявність у законодавстві норм, що визначають подвійну компетенцію у сфері виконання покарань: кантонів і федерального уряду; 4) надання кожному кантону повноважень самостійно вирішувати питання про систему установ виконання покарань, їх кількість, порядок і умови виконання та відбування покарань; 5) наявність спеціального інституту кримінально-виконавчої системи – міжкантональних угод про виконання покарань; 6) відсутність у системі покарань покарання у виді обмеження волі зумовлює диференціацію установ виконання покарань на установи відкритого типу й установи закритого типу в межах виконання покарання у виді позбавлення волі; 7) в установах закритого типу можуть створюватися відділення відкритого типу, так само в установах відкритого типу – відділення закритого типу; 8) строк призначеного позбавлення волі не впливає на направлення засудженого до установи того чи іншого типу (вирішальним критерієм є ризик ухилення засудженого від відбування покарання або вчинення ним інших злочинів); 9) покамерне тримання засуджених в установах закритого типу або відповідних відділеннях; 10) залучення приватного сектора до процесу виконання покарання; 11) наявність таких відмінних форм виконання покарання, як «напівпозбавлення волі» та позбавлення волі по частинах (по днях); 12) функціонування спеціальних установ виконання покарань для повнолітніх осіб молодого віку (від 18 до 30 років); 13) праця є обов'язком засуджених; 14) відсутність тюрем для неповнолітніх (у разі вчинення злочину особи віком до 18-ти років направляються до спеціальних виховних установ, що належать до відання системи освіти, а у виняткових випадках розміщуються в окремих відділеннях тюрем для дорослих); 15) наявність інституту невизначеного ув'язнення, схожого із превентивним ув'язненням у Німеччині.

7. Проведений порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Англії та Уельсі й Україні дав можливість виокремити такі специфічні риси виконання цього виду покарання в зазначених зарубіжних країнах: 1) відсутність КК як джерела права у сфері виконання покарань; 2) відсутність кодифікації норм, що регламентують порядок і умови виконання та відбування покарань; 3) наявність установ виконання покарань, управління якими здійснюється приватними компаніями; 4) покамерне тримання засуджених в установах закритого типу (тюрми категорій «А», «В», «С»); 5) можливість створення ізольованих відділень (секторів) вищого рівня безпеки в установах нижчого рівня; 6) наявність у межах установ виконання покарань для чоловіків ізольованих секторів для жінок; 7) створення окремих установ для визначених категорій засуджених (осіб, засуджених до довічного позбавлення волі; осіб, які відбувають покарання за

вчинення статевих злочинів); 8) праця є обов'язком засуджених; 9) наявність в одній установі декількох рівнів безпеки, що дає можливість застосовувати прогресивну систему в межах одного місця відбування покарання, мінімізуючи витрати на переведення засуджених та зберігаючи їхні соціальні зв'язки; 10) законодавче закріплення вичерпного переліку дисциплінарних проступків як підстави дисциплінарної відповідальності засуджених; 11) можливість призначення додаткових днів (не більше 42) до строку покарання в порядку притягнення засуджених до дисциплінарної відповідальності; 12) можливість застосування щодо осіб віком до 21 року заходу стягнення у виді поміщення в карцер на строк до 7 днів.

8. За результатами проведеного порівняльного аналізу виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у США та Україні до особливостей виконання цього виду покарання в зазначеній зарубіжній країні віднесено: 1) найбільша абсолютна та відносна (на 100 тис. населення) кількість осіб, засуджених до покарань, пов'язаних із позбавленням волі; 2) завуальовано «довічні» строки покарання у виді позбавлення волі на певний строк (поряд із наявністю самостійного виду покарання – довічного позбавлення волі, законодавство федерації та штатів іноді не обмежує максимальні строки позбавлення волі – це може бути 20, 30, 40 і навіть 200, 300 й більше років); 3) позбавлення волі за адміністративно-територіальним критерієм виконується в тюрмах трьох рівнів: федеральних тюрмах, тюрмах штатів, тюрмах округів; 4) наявність системи невизначених вироків, за якою суд у вирокі встановлює лише нижню і верхню межі строку позбавлення волі (наприклад, від 1 року до 99 років), а реальний строк визначає адміністрація установи; 5) виконання тюрмами округів («джейлами») поряд із короткостроковим позбавленням волі (до одного року) запобіжного заходу у виді тримання під вартою; 6) застосування до засуджених заохочувального інституту скорочення строку покарання; 7) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання не застосовується на федеральному рівні із 2005 р., водночас продовжує свою дію на рівні штатів; 8) незастосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання до осіб, засуджених за окремі види злочинів (згвалтування, збройне пограбування та ін.); 9) наявність установ виконання покарань, управління якими здійснюється приватними компаніями (порівняно з іншими країнами, в США найвищий рівень приватизації кримінально-виконавчої сфери).

9. За підсумками проведеного порівняльного аналізу виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Канаді та Україні встановлено такі специфічні риси виконання цього виду покарання в зазначеній зарубіжній країні: 1) виконання покарання на двох рівнях: федеральному (Виправною службою Канади) та провінційному/територіальному (провінційними/територіальними виправними службами); 2) покладення в окремих провінціях (Квебек, Онтаріо) функцій щодо виконання покарань на МВС; 3) наявність установ виконання покарань, управління якими здійснюється приватними компаніями; 4) функціонування багаторівневих кримінально-виконавчих установ закритого типу (які об'єднують декілька рівнів безпеки); 5) створення спеціальних установ мінімального рівня безпеки (поселень), призначених для відбування в них покарання

корінними жителями; 6) застосування до засуджених неповнолітніх заохочувального інституту скорочення строку покарання; 7) відсутність у законодавстві вичерпного переліку обставин для надання засудженим дозволу на короткочасні виїзди/виходи за межі установ виконання покарань; 8) праця є обов'язком засуджених; 9) законодавче закріплення вичерпного переліку дисциплінарних проступків як підстави дисциплінарної відповідальності засуджених; 10) наявність системи невизначених вироків; 11) обов'язок засуджених відшкодовувати, з-поміж інших витрат на їх утримання, вартість харчування.

10. Проведений порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Норвегії та Україні до особливостей виконання цього виду покарання в зазначеній зарубіжній країні дав підстави віднести такі: 1) регулювання Законом «Про виконання покарань» пробації та запобіжного заходу у виді тримання під вартою; 2) наявність поліфункціональних пенітенціарних установ (із дотриманням вимог роздільного тримання різних категорій засуджених та ув'язнених); 3) покамерне тримання засуджених в установах закритого типу; 4) незастосування такої форми прогресивної системи, як заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (коли покарання у виді позбавлення волі на певний строк замінюється покаранням у виді обмеження волі, і засуджений переводиться із виправної колонії до виправного центру) через відсутність у системі покарань цієї скандинавської країни покарання у виді обмеження волі; 5) зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі в частині пом'якшення режиму є їхнім законним інтересом; 6) суб'єктом прийняття остаточного рішення про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання є директор тюрми; 7) до засуджених застосовуються заходи заохочення найвищого рівня у виді таких форм прогресивної системи, як зміна умов тримання, умовно-дострокове звільнення, короткочасні виїзди/виходи за межі установи; 8) заходи стягнення не мають карально-ізолюючого змісту; 9) праця є обов'язком засуджених; 10) на особу, умовно-достроково звільнену від відбування покарання, може покладатися низка обов'язків.

11. За результатами проведеного порівняльного аналізу виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Швеції та Україні встановлено, що виконання цього виду покарання в зазначеній зарубіжній країні має такі специфічні риси: 1) наявність окремого Закону «Про позбавлення волі»; 2) виконання приватними компаніями функцій щодо переміщення засуджених або охорони їх у лікувальних закладах, а також забезпечення діяльності перехідних установ типу «halfway house»; 3) одиночне покамерне тримання засуджених у нічний час в установах закритого типу; 4) відсутність спеціальних установ виконання покарання для засуджених неповнолітніх (їх тримають в окремих блоках тюрем для повнолітніх); 5) законодавством передбачено винятки із загального правила роздільного тримання неповнолітніх і дорослих, чоловіків і жінок; 6) можливість для засуджених чоловіків відбувати покарання зі своїми дітьми у спеціальних блоках установи, якщо це найбільшою мірою відповідає інтересам дитини; 7) відсутність заходу стягнення у виді тримання засудженого в одиночній камері; 8) за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти передбачено дисциплінарну відповідальність; 9) суспільно корисна діяльність (праця, загальноосвітнє і

професійно-технічне навчання тощо) є обов'язком засуджених; 10) переведення засуджених з установ закритого типу до установ відкритого типу, за відсутності в системі покарань покарання у виді обмеження волі, відбувається у процесі відбування покарання у виді позбавлення волі.

12. За підсумками проведеного порівняльного аналізу виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Фінляндії та Україні до особливостей виконання цього виду покарання в зазначеній зарубіжній країні віднесено: 1) регламентація виконання покарання у виді позбавлення волі самостійним законом; 2) наявність регіональної (місцевої) нормотворчості у сфері кримінально-виконавчих правовідносин (Тюремні правила затверджуються директором окружної тюрми); 3) через відсутність у системі покарань покарання у виді обмеження волі місця відбування покарання у виді позбавлення волі диференційовано на тюрми відкритого й закритого типів; 4) покамерне тримання засуджених в установах закритого типу; 5) за загальним правилом суб'єктом прийняття остаточного рішення про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання є директор тюрми (рішення про умовно-дострокове звільнення засуджених за вчинення особливо небезпечних і особливо тяжких злочинів приймає Гельсінський апеляційний суд); 6) суспільно корисна діяльність (праця, навчання тощо) є обов'язком засуджених; 7) засуджені, які не беруть участі в такій діяльності, отримують грошову допомогу на кшталт кишенькових грошей, розмір якої менше, ніж оплата відповідної суспільно корисної діяльності; 8) обов'язок засуджених відшкодовувати, з-поміж інших витрат на їхнє утримання, вартість харчування.

13. Обґрунтовано основні напрями вдосконалення кримінально-виконавчої системи України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, а саме: 1) влаштування нових пенітенціарних установ закритого типу за системою одиночного тримання, за певними винятками (наприклад, під час залучення засуджених до суспільно корисної праці, під час проведення соціально-виховної роботи, в інших необхідних випадках, що сприяють досягненню мети їхнього виправлення і ресоціалізації). Таку пропозицію підтримали 70,0% опитаних учених і 60,5% практичних працівників; 2) обґрунтування відомчої підпорядкованості кримінально-виконавчої системи України. Зокрема, підпорядкування кримінально-виконавчої системи України Міністерству юстиції підтримали 44,8% учених і 33,3% практичних працівників, решта (52,9% учених і 65,7% практичних працівників) висловилися за необхідність самостійного функціонування системи виконання покарань; 3) удосконалення структури управління кримінально-виконавчою системою України; 4) трансформація системи установ виконання покарань України, що передбачає: а) створення пенітенціарних установ трьох типів: відкритого, напівзакритого, закритого; б) передачу слідчих ізоляторів ДКВС України у відання МВС України; 5) розгляд можливості використання приватного сектора у сфері виконання покарань, пов'язаних із позбавленням волі; б) повноцінне фінансування та належний кадровий супровід кримінально-виконавчої політики; 7) науковий супровід упровадження позитивного зарубіжного досвіду у кримінально-виконавчу систему України та галузеве законодавство.

14. З метою вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк запропоновано:

– систематизувати законодавство у сфері виконання покарань та пробації шляхом заміни КВК України та Закону України «Про пробацію» Кодексом України про виконання покарань та пробації;

– ч. 1 ст. 1 КВК України викласти в такій редакції:

«1. Метою кримінально-виконавчого законодавства України є забезпечення реалізації мети покарання»;

– доповнити КВК України статтею 6-1 «Прогресивна система виконання покарань» у такій редакції:

«Стаття 6-1. Прогресивна система виконання покарань

1. Прогресивна система виконання покарань – сукупність стимулюючих галузевих та міжгалузевих інститутів, що застосовуються до засуджених на підставі оцінки адміністрацією органів і установ виконання покарань ступеня їхнього виправлення.

2. Метою застосування прогресивної системи виконання покарань є стимулювання виправлення засуджених і сприяння їхній ресоціалізації.

3. Установлюються такі ступені виправлення засуджених: стає на шлях виправлення, став на шлях виправлення, довів своє виправлення.

4. Формами прогресивної системи виконання покарань є зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання»;

– ч. 6 ст. 94 КВК України викласти в такій редакції:

«6. У дільниці соціальної реабілітації тримаються:

засуджені, які направлені з дільниці карантину, діагностики і розподілу;

засуджені, переведені з дільниці ресоціалізації в порядку, встановленому цим Кодексом;

засуджені, які не порушують режим відбування покарання, сумлінно ставляться до праці і яким до закінчення встановленого строку відбування покарання або до дати можливого застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання залишається не більше шести місяців»;

– доповнити ст. 99 КВК України частиною 3 такого змісту:

«3. Стосовно особи, яка відбуває покарання в порядку, визначеному абзацом сьомим частини другої цієї статті, і систематично порушує громадський порядок чи встановлені правила проживання, адміністрація виправної колонії приймає рішення про повернення до дільниці соціальної реабілітації»;

– абз. 4 «брати участь у трудовій діяльності» ч. 1 ст. 107 КВК України виключити;

– ч. 3 ст. 107 КВК України доповнити абзацом такого змісту:

«працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії»;

– абз. 1 ч. 1 ст. 118 КВК України викласти в такій редакції:

«Засуджені до позбавлення волі залучаються до суспільно корисної праці з урахуванням наявних виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік,

працездатність, стан здоров'я і спеціальність. Засуджені залучаються до оплачуваної праці, як правило, на підприємствах, у майстернях колоній, а також на державних або інших форм власності підприємствах за строковим трудовим договором, що укладається між засудженим і виправною колонією (слідчим ізолятором), за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції»;

– ст. 133 КВК України після слів *«злісним порушенням установленого порядку відбування покарання є»* доповнити словами *«необґрунтована відмова від праці (не менш як тричі протягом року),»*;

– ч. 3 ст. 107 КВК України доповнити абзацом такого змісту:

«на вимогу персоналу колонії проходити огляд на предмет наявності ознак алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння»;

– ст. 121 КВК України викласти в такій редакції:

«1. Особи, які відбувають покарання у виправних колоніях, відшкодовують витрати на їхнє утримання, крім вартості спецодягу і спецхарчування.

Перелік витрат на утримання засуджених у виправних колоніях та порядок їх відшкодування встановлюються Кабінетом Міністрів України.

2. Відшкодування засудженими витрат, визначених у частині першій цієї статті, здійснюється після відрахування податку на доходи фізичних осіб і аліментів та зараховується до спеціального фонду бюджету виправних колоній. Відрахування за виконавчими листами та іншими виконавчими документами здійснюється у порядку, встановленому законом.

3. Із засуджених, які злісно ухиляються від роботи, вартість харчування, одягу, взуття, білизни, комунально-побутових та інших наданих послуг утримується з коштів, які є на їхніх особових рахунках. У разі відсутності в засудженого коштів на особовому рахунку виправна колонія має право висунути йому позов через суд»;

– ч. 4 ст. 115 КВК України викласти в такій редакції:

«4. Засудженим, які відбувають покарання у виховних колоніях, інвалідам першої та другої груп, жінкам з вагітністю понад чотири місяці, непрацюючим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, непрацюючим чоловікам віком понад шістьдесят років і жінкам понад п'ятдесят п'ять років (якщо вони не одержують пенсії), а також особам, звільненим від роботи через хворобу, в тому числі хворим на активну форму туберкульозу, харчування, одяг, взуття, білизна і комунально-побутові послуги надаються безоплатно»;

– ч. 9 ст. 134 КВК України викласти в такій редакції:

«9. Стягнення у виді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиночної камери) та поміщення у карцер накладаються в разі безуспішного застосування інших заходів впливу».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія.

Київ: ВД «Дакор», 2018. 514 с.

Рецензія: Савченко А. В. Сучасна книга з кримінально-виконавчої компаративістики. *Публічне право*. 2018. № 2. С. 281–283.

2. Пузирьов М. С. Реалізація виправними колоніями принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк: монографія / за наук. ред. докт. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ: ВД «Дакор», 2014. 300 с.

3. Богатирьов І. Г., Пузирьов М. С., Шкута О. О. Доктрина пенітенціарного права України: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2017. 236 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Пузирьов М. С. Теоретико-прикладні передумови здійснення порівняльних кримінально-виконавчих досліджень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 272–276. URL: http://par.in.ua/3-2_2013/8/Puzurov%20M.S..pdf (дата звернення: 19.12.2017).

2. Пузирьов М. С., Богатирьов І. Г. Теоретичні засади порівняльного кримінально-виконавчого права. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 85–90.

3. Пузирьов М. С. До вироблення моделі порівняльного аналізу виконання й відбування покарань, пов'язаних з позбавленням волі, в Україні та зарубіжних країнах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2014. Вип. 4. Т. 2. С. 186–190.

4. Пузирьов М. С., Богатирьов І. Г. Сучасні підходи до визначення сфери діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. *Вісник прокуратури*. 2015. № 8. С. 44–52.

5. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз пенітенціарної правотворчості Англії та Уельсу й України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2016. № 23. С. 161–164.

6. Пузирьов М. С. Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Фінляндії: окремі аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 3. Т. 2. С. 107–111.

7. Пузирьов М. С. Дослідження зарубіжного досвіду виконання покарань у дореволюційний період (II половина XVIII – початок XX ст.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Вип. 46. Т. 2. С. 71–74.

8. Пузирьов М. С. Класифікація установ виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Федеративній Республіці Німеччина: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Вип. 45. Т. 2. С. 77–80.

9. Пузирьов М. С. Позитивний зарубіжний досвід виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк як концептуальна основа реформування кримінально-виконавчої системи України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. Вип. 79. С. 117–123.

10. Пузырьов М. С. Поняття кримінально-виконавчої (пенітенціарної) компаративістики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 1. С. 33–38.

11. Пузырьов М. С. Порівняльний аналіз застосування прогресивної системи виконання покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк в Україні та Норвегії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2017. № 26. С. 82–85.

12. Пузырьов М. С. Приватні пенітенціарні установи: зарубіжний досвід та національний підхід. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 7. С. 32–37.

13. Пузырьов М. С. Удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк. *Право і суспільство*. 2017. № 4. Ч. 2. С. 156–161.

14. Пузырьов М. С. Фундаментальні засади виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Канаді: порівняльно-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 160–164.

15. Puzyrov M. S. Ukrainian institutions for execution of punishments transformation regarding positive foreign experience. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1. С. 213–224. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/07/13_Puzyrov.pdf (дата звернення: 19.12.2017).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

1. Пузырьов М. С. Стимулювання правослухняної поведінки засуджених як принцип виконання покарань у Федеративній Республіці Німеччина. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. № 5. С. 155–159.

2. Пузырьов М. С. Стан дослідження в науці радянського виправно-трудового права проблем виконання та відбування покарань у зарубіжних країнах. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 4. С. 136–141.

3. Пузырёв М. С. Методология сравнительных исследований в сфере уголовно-исполнительного права. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. Серія 4. Правазнаўства. 2017. Т. 7. № 2. С. 65–74.

4. Пузырёв М. С. Правовая основа и принципы исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в Швейцарии. *Legea și viața*. 2017. № 9. С. 98–101.

5. Пузырёв М. С. Сравнительный анализ исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в отношении отдельных категорий осужденных по законодательству Украины и Швейцарии. *Вестник Барановичского государственного университета*. Серія «Исторические науки и археология. Экономические науки. Юридические науки». 2017. Вып. 5. С. 179–183.

6. Пузырёв М. С. Сравнительный анализ реализации принципа дифференциации и индивидуализации исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в Украине и Швеции. *Наука и жизнь Казахстана: междунар. науч.-популярный журн*. 2017. № 2/2. С. 24–28.

7. Пузырёв М. С. Становление и развитие исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в Украине и зарубежных странах (XI – вторая половина XVIII века). *Фемида*. 2017. № 6. С. 23–27.

8. Пузырёв М. С. Стимулирование правопослушного поведения осужденных как принцип исполнения наказаний во Франции. *Журнал Белорусского государственного университета*. Право. 2017. № 2. С. 95–99.

9. Puzyrov M. S. Classification of U.S. penal institutions and its influence on European penitentiary practice. *The Journal of Eastern European Law*. 2017. № 35. P. 35–40. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2017/01/puzyrov_35_1.pdf (дата звернення: 19.12.2017).

Тези доповідей та інші публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Пузырьов М. С. Види досліджень у порівняльному кримінально-виконавчому праві. *Проблеми реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: матеріали наук.-практ. семінарів «Розвиток основних підходів до виправлення та ресоціалізації засуджених у пенітенціарних закладах: історичний аспект» та «Запровадження вимог європейських пенітенціарних правил у діяльність органів і установ Державної пенітенціарної служби України»* (Чернігів, 29 листоп. 2012 р., 12 груд. 2012 р.) / гол. ред. О. І. Олійник. Чернігів: Чернігів. юрид. коледж ДПтС України, 2013. С. 128–132.

2. Пузырьов М. С. Врахування зарубіжного досвіду при реалізації Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. *Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). Київ: ДПтС України, 2013. С. 146–149.

3. Пузырьов М. С. Предмет і метод порівняльного кримінально-виконавчого права. *Протиправна поведінка: критерії, відповідальність, запобігання: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф.* (Ніжин, 24 трав. 2013 р.) / за заг. ред. М. О. Ларченко. Ніжин: Видавець ПП Лисенко, 2013. С. 114–118.

4. Пузырьов М. С. Пенітенціарні системи України та Норвегії: порівняльний аналіз концептуальних засад. *Сучасна наука – пенітенціарній практиці: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 24 жовт. 2013 р.) / відп. ред. І. М. Копотун, С. Г. Стеценко. Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2013. С. 553–556.

5. Пузырьов М. С. Історико-правові передумови здійснення порівняльних кримінально-виконавчих досліджень. *Сучасна наука – пенітенціарній практиці: зб. матеріалів II міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 4 груд. 2014 р.) / за ред. В. П. Тихого, Є. Ю. Бараша. Київ: Ін-т крим.-викон. служби; Київський регіональний центр НАПрН України, 2014. С. 370–373.

6. Пузырьов М. С. Доктринальні засади мети покарання та кримінально-

виконавчої діяльності: досвід США. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17 квіт. 2015 р.). Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. та права, 2015. С. 159–162.

7. Пузирьов М. С. Загальна характеристика пенітенціарної системи Англії та Уельсу. *Проблеми протидії злочинності у XXI столітті: вітчизняний та міжнародний досвід*: матеріали міжнар. симпозіуму (Чернігів, 24 квіт. 2015 р.) / за ред. докт. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова; Буковин. держ. фін.-екон. ун-т, Апеляційний суд Черніг. обл. Чернігів, 2015. С. 214–217.

8. Пузирьов М. С. Пенітенціарні системи України та Швейцарії: порівняльний аналіз фундаментальних засад функціонування. *Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення*: матеріали круглого столу (Київ, 14 трав. 2015 р.) / відп. ред. О. В. Сокальська. Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 54–57.

9. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз фундаментальних засад виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та Федеративній Республіці Німеччини. *Сучасні проблеми та тенденції розвитку кримінально-виконавчого права в Україні*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару (Харків, 20 листоп. 2015 р.) / Харківський нац. ун-т внутр. справ; Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Кримінологічна асоціація України. Харків: ХНУВС, 2015. С. 148–152.

10. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз застосування основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених в Україні та Франції. *Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2015 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 604–607.

11. Пузирьов М. С. Особливості англо-американської правової сім'ї як об'єкта дослідження у порівняльному кримінально-виконавчому праві. *Технології професійної діяльності: теорія і практика*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 2 серп. 2016 р.) / редкол.: Тогочинський О. М., Олійник О. І., Чебоненко С. О., Пузирьов М. С.; Міністерство юстиції України, Акад. ДПтС. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. С. 175–178.

12. Пузирьов М. С. Деякі питання доктрини пенітенціарного права України в умовах трансформації кримінально-виконавчого законодавства в пенітенціарне. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 жовт. 2016 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 476–478.

13. Пузирьов М. С. Пенітенціарні системи України та Фінляндії: порівняльний аналіз фундаментальних засад функціонування. *Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 27–28 жовт. 2016 р.) / редкол.: О. М. Тогочинський та ін.; Міністерство юстиції України, Акад. ДПтС. Чернігів:

Десна Поліграф, 2016. С. 238–240.

14. Пузырьов М. С. Урахування зарубіжного досвіду при формуванні кримінально-виконавчої політики України в частині стимулювання правослужняної поведінки засуджених. *Актуальні питання кримінально-виконавчого права та кримінології*: матеріали наук.-практ. семінарів кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології (Чернігів, 17 та 30 листоп. 2016 р.). Чернігів: Акад. ДПтС, 2016. С. 124–128.

15. Пузырьов М. С. Деякі питання забезпечення режиму за пенітенціарними системами Франції та України. *Забезпечення безпеки в установах виконання покарань України: виклики сьогодення та перспективи майбутнього*: матеріали круглого столу (Київ, 24 листоп. 2016 р.) / відп. ред. В. А. Кирилюк, П. М. Ісаков. Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2016. С. 77–79.

16. Пузырьов М. С. Порівняльний аналіз застосування прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та Швеції. *Актуальні питання кримінально-виконавчого законодавства та практики*: зб. матеріалів круглого столу (Київ, 30 берез. 2017 р.) / відп. ред. В. А. Кирилюк. Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2017. С. 99–103.

17. Пузырьов М. С. Актуалізація іншомовної компетентності при проведенні порівняльних досліджень у сфері кримінально-виконавчого права. *Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів та сектору безпеки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 21 квіт. 2017 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2017. С. 127–128.

18. Пузырьов М. С. Удосконалення окремих засад вітчизняної прогресивної системи з урахуванням позитивного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Норвегії. *Актуальні проблеми освіти, науки та галузевого законодавства у світлі вимог Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки*: матеріали міжнар. заоч. наук.-практ. конф. (Чернігів, 30 черв. 2017 р.). Чернігів: Десна Поліграф, 2017. С. 89–92.

19. Пузырьов М. С. Особливості виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у Швейцарії. *Кримінальне право: традиції та новації*: матеріали III міжнар. круглого столу, присвяченого вшануванню пам'яті видатного вченого, Героя України, академіка Володимира Володимировича Сташиса (Чернігів, 7–8 верес. 2017 р.). Чернігів: Десна Поліграф, 2017. С. 162–163.

20. Пузырёв М. С. Перспективы внедрения в Украине норвежского опыта осуществления пробационного надзора за лицами, условно-досрочно освобожденными от отбывания наказания в виде лишения свободы. *Традиции и инновации в праве*: материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 20-летию юрид. фак. и 50-летию Полоц. гос. ун-та (Новополоцк, 6–7 окт. 2017 г.): в 3 т. / Полоц. гос. ун-т, Регион. учеб.-науч.-практ. юрид. центр; редкол.: И. В. Вегера (отв. ред.) и др. Новополоцк: Полоц. гос. ун-т, 2017. Т. 3. С. 74–78.

Інші публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Богунов С. О., Копотун І. М., Пузирьов М. С. Пенітенціарні системи України та Норвегії: порівняльно-правовий аналіз: посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: ДПтС України, 2012. 52 с.

2. Богатирьов І. Г., Копотун І. М., Пузирьов М. С. Порівняльне кримінально-виконавче право: навч. посіб. / за заг. ред. І. Г. Богатирьова. Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2013. 140 с.

3. Трансформація кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарна доктрина) / І. Г. Богатирьов та ін. Київ: ВД «Дакор», 2014. 156 с.

АНОТАЦІЯ

Пузирьов М. С. Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Університет державної фіскальної служби України. – Ірпінь, 2018.

У дисертації наведено теоретико-прикладне обґрунтування порівняльних досліджень у галузі кримінально-виконавчого права, визначено методологію порівняльно-правового дослідження виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах, з'ясовано стан наукової розробки проблеми та виокремлено періоди проведення відповідних наукових пошуків.

Здійснено порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у державах романо-германської (Німеччині, Франції, Швейцарії), англо-американської (Англії та Уельсі, США, Канаді), скандинавської (Норвегії, Швеції, Фінляндії) правових сімей та Україні.

За результатами порівняльно-правового дослідження обґрунтовано основні напрями вдосконалення кримінально-виконавчої системи України та розроблено пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Ключові слова: порівняльно-правове дослідження, виконання покарання, позбавлення волі на певний строк, зарубіжні країни, кримінально-виконавча система, кримінально-виконавче законодавство.

АННОТАЦИЯ

Пузырёв М. С. Исполнение наказания в виде лишения свободы на определенный срок в зарубежных странах: сравнительно-правовое исследование. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по

специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Университет государственной фискальной службы Украины. – Ирпень, 2018.

В диссертации приведено теоретико-прикладное обоснование сравнительных исследований в области уголовно-исполнительного права, что позволило определить их научной основой современных процессов реформирования уголовно-исполнительной системы и отраслевого законодательства, осуществляемых Министерством юстиции Украины. Такие исследования обладают как теоретической ценностью, так и прикладным значением.

Определена методология сравнительно-правового исследования исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в зарубежных странах как совокупность таких методов научного познания: сравнительно-правового; диалектического; восхождения от простого к сложному, от абстрактного к конкретному; историко-правового; хронологического; формально-юридического (догматического); юридическо-герменевтического; лингвистических; экспертных оценок; правового моделирования.

Выяснение состояния научной разработки проблемы дало основания сделать вывод, что в современной науке уголовно-исполнительного права Украины отсутствует комплексное (основанное на анализе пенитенциарной теории и практики государств романо-германской, англо-американской и скандинавской правовых семей) сравнительно-правовое исследование зарубежного опыта исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок, результатом которого была бы выработка путей внедрения его положительных аспектов в уголовно-исполнительную систему Украины и отраслевое законодательство.

Выделены три периода проведения научных исследований зарубежного опыта исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок: 1) сравнительно-правовые исследования в научных трудах во времена существования пенитенциарии (тюрьмоведения) как части уголовного права (дореволюционный период); 2) идеологически заангажированные исследования капиталистических пенитенциарных систем, осуществленные в советское время; 3) современные (с 1991 г. и до сих пор) сравнительные исследования в области уголовно-исполнительного права.

Осуществлен сравнительный анализ исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в государствах романо-германской (Германии, Франции, Швейцарии), англо-американской (Англии и Уэльсе, США, Канаде), скандинавской (Норвегии, Швеции, Финляндии) правовых семей и Украине.

По результатам сравнительно-правового исследования обоснованы основные направления совершенствования уголовно-исполнительной системы Украины с учетом положительного зарубежного опыта исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок, а именно: 1) устройство новых пенитенциарных учреждений закрытого типа по системе одиночного содержания, с некоторыми исключениями (например, во время привлечения осужденных к общественно

полезному труду, во время проведения социально-воспитательной работы, в других необходимых случаях, способствующих достижению цели их исправления и ресоциализации). Такое предложение поддержали 70,0 % опрошенных ученых и 60,5 % практических работников; 2) обоснование ведомственной подчиненности уголовно-исполнительной системы Украины. В частности, подчиненность уголовно-исполнительной системы Украины Министерству юстиции поддержали 44,8 % ученых и 33,3 % практических работников, остальные (52,9 % ученых и 65,7 % практических работников) высказались за необходимость самостоятельного функционирования системы исполнения наказаний; 3) совершенствование структуры управления уголовно-исполнительной системой Украины; 4) трансформация системы учреждений исполнения наказаний Украины, предусматривающая: а) создание пенитенциарных учреждений трех типов: открытого, полужакрытого, закрытого; б) передачу следственных изоляторов Государственной уголовно-исполнительной службы Украины в ведомство Министерства внутренних дел Украины; 5) рассмотрение возможности использования частного сектора в сфере исполнения наказаний, связанных с лишением свободы; 6) полноценное финансирование и надлежащее кадровое сопровождение уголовно-исполнительной политики; 7) научное сопровождение внедрения положительного зарубежного опыта в уголовно-исполнительную систему Украины и отраслевое законодательство.

Разработаны предложения по совершенствованию уголовно-исполнительного законодательства Украины с учетом положительного зарубежного опыта исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок, что позволяет: во-первых, по-новому посмотреть на правовую природу исполнения такого вида наказания с позиций соответствия как международным пенитенциарным стандартам, так и прогрессивному зарубежному опыту в указанной сфере в контексте достижения цели наказания и уголовно-исполнительного законодательства; во-вторых, предложить оптимальные законодательные решения регламентации порядка и условий исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы на определенный срок.

Ключевые слова: сравнительно-правовое исследование, исполнение наказания, лишение свободы на определенный срок, зарубежные страны, уголовно-исполнительная система, уголовно-исполнительное законодательство.

SUMMARY

Puzyrov M. S. Execution of punishment in the form of deprivation of liberty for a fixed term in foreign countries: comparative and legal study. – Manuscript.

The dissertation for obtaining the degree of Doctor of Juridical Sciences on speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal and Executive Law. – University of the State Fiscal Service of Ukraine. – Irpin, 2018.

The dissertation presents the theoretical and applied substantiations for comparative

studies in the field of criminal and executive law. The methodology for comparative and legal study of execution of punishment in the form of deprivation of liberty for a fixed term is determined. The state of scientific research of the problem is determined and the periods of scientific developments regarding the study of foreign experience as to execution of punishment in the form of deprivation of liberty for a fixed term are specified.

The comparative analysis for execution of punishment in the form of deprivation of liberty for a fixed term in the states of the Romano-Germanic (Germany, France, Switzerland), Anglo-American (England and Wales, USA, Canada), Scandinavian (Norway, Sweden, Finland) legal families and Ukraine is carried out.

As a result of the comparative and legal study the author substantiated the main directions regarding improving the criminal and executive system of Ukraine and carried out proposals aimed at improving the domestic criminal and executive legislation taking into account the positive foreign experience in the field of execution of punishment in the form of deprivation of liberty for a fixed term.

Key words: comparative and legal study, execution of punishment, deprivation of liberty for a fixed term, foreign countries, criminal and executive system, criminal and executive legislation.

Підписано до друку 20.11.2018. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Друк. арк. 1,8. Тираж 100 прим.
Замов. № 388.

Видруковано в Університеті державної фіскальної служби України.
08205, Київської обл., м. Ірпінь, вул. Університетська, 31